

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

Ковальчук Н.Д.

**СИМВОЛІЧНІ СТРУКТУРИ
ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ПРОЦЕСУ
В УКРАЇНІ**

Монографія

...3
...5
...7
...32
...91
126
126
178
214
250
250
290
317
356
363

КИЇВ – 2012

УДК 85.11 (4 Укр)
ББК 72.012 (477)
К

Рецензенти:

В.Г. Чернець, доктор філософії, професор
М.М. Кисельов, доктор філософських наук, професор

Рекомендовано до друку
Рішенням Вченої ради Національної академії керівних кадрів
Культури і мистецтв (Протокол № 9 від 30 жовтня 2012 року)

Ковальчук Н.Д.

Символічні структури етнокультурного процесу в Україні:
монографія / Наталія Дмитрівна Ковальчук. – К. : НАКККіМ,
2012. – 262 с.

ISBN 978-966-452-109-0

УДК 85.11 (4 Укр)
ББК 72.012 (477)

ISBN 978-966-452-109-0

© Ковальчук Н.Д., 2012
© Національна академія керівних
кадрів культури і мистецтв, 2012

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Символічні структури в етногенезі українців	5
1.1. Статус фольклорних образів українського етносу	7
1.2. Роль символізму в процесі християнізації Київської Русі	32
1.3. Проблема софійності в контексті культури Київської Русі	91
РОЗДІЛ 2. Архетипи національної культури України	126
2.1. Архетип етичної цінності вільної індивідуальності	126
2.2. Символічний антропоцентризм	178
2.3. Символічний лад українського бароко	214
РОЗДІЛ 3. Проблема символізму на вирішальних етапах розвитку української духовності	250
3.1. Традиція символізму в Києво-Могилянській академії (Г. Сковорода)	250
3.2. Символізм у становленні української ідеї Кирило-Мефодіївським товариством	290
3.3. Дослідження символічних структур у контексті університетської науки (О. Потебня і Д. Овсянніко-Куліковський)	317
ВИСНОВКИ	356
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	363

ВСТУП

Проблема символізму в українській культурі виходить за межі академічного інтересу і співвідноситься з загальнополітичними завданнями розуміння шляхів розвитку української нації. Символ є не тільки феноменом чуттєвого пізнання, але і способом переведення культурних та історичних досягнень народу в буттєву надреальність, “ознаменування” наскрізних (у цьому сенсі вічних) цінностей нації. Наприклад, це може бути політичне значення національних гербів і символів.

Символіка – це не просто метафора, це знак, який має безкінечне значення, знак, який занурений у семантичне поле історії та культури народу. Таке розуміння символу і представлено в цій роботі. Отже, йдеться не просто про минуле, а й про те, що в ньому є вічно теперішнім. Такий погляд спонукав до необхідності саме символічного підходу до аналізу наскрізних структур української культури й українського менталітету, тобто, вивчення національних архетипів. До них відносяться ідеї свободи, святості рідної землі, затвердження рідної мови, кордоцентризму українського народу, того, що Г. Сковорода називав “сердечною безоднею” національного духу.

Дослідження наскрізних ідей української культури, що набули архетипового значення та стали символами національного духу, відображають історичні та духовні підстави становлення демократії в Україні – процесу, який має продовження в соціально-політичних колізіях сучасності. Це ідеї таких культурних пам’яток як “Правда Ярослава”, літопис Самуїла Величка, конституція Пилипа Орлика та історична діяльність козацьких інститутів, традиції Магдебурзького права і громадянського руху.

Проблематика дослідження архетипів української культури, тобто, її наскрізних структур, актуальна й тому, що виявляє генезу персоналізму як в українській філософії, так і в національному бутті. Адже в Україні проблема особистості є фундаментальною як з погляду законів Ярослава Мудрого (“Правда Ярослава”), так і в життєвому пориві “вогняних душ” козаків, у демократичних початках Гетьманщини, Запорізької Січі, місцевого самоврядування та громадянського руху XIX – XX століть. Показово і те, що одним із перших в Європі, хто проголосив ідею персоналістичного Бога “як внутрішньої людини” всередині кожного з нас, був Григорій Сковорода. Аналіз символів відношення до природи в українській культурі та ментальності призводить навіть до розуміння коріння екологічної проблематики сучасності. Отже, можна констатувати, що аналіз символічних структур етнокультурного процесу в Україні виводить нас на світоглядні проблеми національного розвитку, а також

реалізується в сакральному розумінні святості Батьківщини, національного довілля буття.

Істотне значення має виявлення ідейного джерела архетипових символів українського народу, яким виступає національна культура. Національна культура репрезентує неповторні риси як індивідуального буття людини і особливо її харизматичних особистостей, так і історичні особливості українського етносу, з якого пізніше утворюється українська нація. В певному розумінні, національна культура втілює ціннісно-смысловий універсум, в якому як етнос, так і людина шукають своє місце і свої ідеали. Національна культура визначається ще і тим, що пов’язана з феноменом соціального наслідування. У цьому сенсі, у кожного покоління завжди є можливості, які були нереалізовані в минулому, і ті, які розширюють обрії майбутнього.

Упродовж останніх двох століть українська культура опинилася в затінку російської культури. У результаті цього, багато культурних процесів в Україні подавалися як російське явище. Тому зараз актуальною для України (особливо для її сприйняття на Заході) є необхідність чітко диференціювати українську специфіку у світовому історико-культурному процесі.

В останні роки з’явилося багато публікацій, присвячених дослідженню української ментальності. Але в них основна увага була сконцентрована на дослідженнях української душі. Нерозробленість у світовій науці точних методів аналізу такого явища як душа призвела до засилля метафоричних образів і політичних засобів у вивченні української ментальності. Запропоновано аналіз української ментальності засобами, що допускають фактичну перевірку емпіричними методами. Йдеться про те, що замість невизначених міркувань про романтизм, індивідуалізм, ліризм української душі (тобто, про риси вдачі, притаманні більшості інших народів: полякам, грузинам, індійцям), потрібно досліджувати емпіричними методами наскрізність тих чи інших символічних структур культури. Саме вона і дозволяє розцінювати їх як архетипи чи інваріанти культурного розвитку.

Такий метод не є єдиним науковим засобом дослідження національних культур. Є багато інших, не менш раціональних щодо науковості, методів вивчення національних феноменів типу соціально-психологічного аналізу, герменевтичного підходу, феноменології, порівняльно-історичних досліджень усього арсеналу прикладних методик літературознавства, фольклористики, мовознавства, культурології взагалі. Перевагою аналізу наскрізних структур є їхня здатність до висвітлення найдавніших і майбутніх часів культурно-історичного життя етносів.